

Rousseau

Lesbrief

Editie
2012/13

- Pas op voor eigenliefde
- Terug naar de natuur?
- Het maatschappelijk verdrag
- De monarchie

Pas op voor eigenliefde

Jean-Jacques Rousseau was een filosoof tegen wil en dank. In een van zijn laatste boeken verzucht hij dat denken hem altijd vermoeit en dat hij terugschrikt voor alles wat hem tot denken dwingt. Veel liever zou hij toegeven aan zijn natuurlijke luiheid en zijn tijd mijmerend door brengen, want mijmeren is een moeiteloze vorm van denken waarbij de gedachten zich als vanzelf aaneenrijgen. Dat hij zichzelf niettemin had gedwongen tot de vermoeienis van het filosofische denken is alleen te verklaren door de 'belachelijke hoop de waarheid over de vooroordelen te laten zegevieren'.

Driehonderd jaar geleden werd hij geboren in het Franstalige Genève, dat toen nog een onafhankelijke stadstaat was. Omdat zijn moeder vlak na zijn geboorte overleed werd hij grootgebracht door een tante die hem, zoals hij later schreef, van het leven leerde houden. Zijn vader, klokkenmaker van beroep, was een belesen man, die hem al heel vroeg kennis liet maken met de literatuur. Jean-Jacques zou ook naam maken als schrijver, van toneelstukken en van een sentimentele roman, *Julie, of De nieuwe Héloïse*, die een regelrechte bestseller werd. Hij was ook bijzonder muzikaal: hij schreef over muziek, en componeerde zelf opera's, met wisselend succes.

Rousseau leidde een onrustig bestaan. Hij verhuisde vaak, vond onderdak bij adellijke bewonderaars, had tal van baantjes, die hij weer kwijtraakte door zijn eigenwijsheid en arrogantie. Ook veel van zijn vriendschappen hielden geen stand, en evenmin zijn liefdesaffaires. Maar de relatie met één vrouw, Thérèse Levasseur, duurde de tweede helft van zijn leven. Ze kregen vijf kinderen en uiteindelijk trouwde hij met haar, al was het geen wettig huwelijk.

Natuur en beschaving

Een groot deel van zijn leven bracht Rousseau door in het buurland Frankrijk, vooral in Parijs en omstreken. Daar ontdekte hij de filosofie. Hij ontmoette de beroemde Voltaire, en raakte bevriend met Diderot. Op diens verzoek schreef hij

artikelen over muziek voor de grote *Encyclopédie*, het pronkstuk van de Verlichting. Kort daarna begon hij ook filosofische boeken te schrijven.

Zijn eerste belangrijke werk verscheen in 1755 en droeg de lange titel *Verhandeling over de oorsprong en de grondslagen van de ongelijkheid tussen de mensen*. Hierin betoogt hij dat ongelijkheid in geboorte, rijkdom en macht het product is van de Société, de maatschappij, waarmee hij vaak ook de staat bedoelt (er werd in die tijd tussen beide nog geen duidelijk onderscheid gemaakt).

Over de ongelijkheid, om het boek maar zo te noemen, is een klassiek voorbeeld van maatschappijkritiek. De strekking is dat de maatschappij, die gewoonlijk als de 'beschaafde' toestand wordt beschouwd, geen verbetering maar een verslechtering is vergeleken met de 'natuurlijke' toestand die eraan voorafging. In de maatschappij is de mensheid zedelijk verdorven geraakt door een tegennatuurlijk gevoel dat zij voortbrengt, de *amour-propre* of eigenliefde: 'Het brengt het individu ertoe aan zichzelf grotere waarde te hechten dan aan elk ander, het zet de mensen aan tot al het kwaad dat zij elkaar aandoen.' De eigenliefde, door een tijdgenoot 'asociaal egoïsme' genoemd, is volgens Rousseau de eigenlijke bron van het morele kwaad. Zij gaat gepaard met afgunst en minachting en

leidt tot strijd, uitbuiting en onderdrukking, en daarmee ook tot maatschappelijke ongelijkheid.

Rousseau hoefde niet in het verleden te duiken om de verdorvenheid van de beschaving te kunnen vergelijken met de zegeningen van de natuurtoestand, want veel volkeren leefden destijds nog niet in maatschappij- en staatsverband. Zij werden 'wilden' genoemd, een

woord dat bij Rousseau niet langer een negatieve klank had. Met name van de indianen, de wilden van Amerika, had hij een hoge dunk. In zijn ogen bezaten deze wilden een natuurlijke goedheid omdat ze nog niet

behept waren met de eigenliefde.

Bovendien bezaten ze een natuurlijk geluk, dat simpelweg is gelegen in 'het gevoel van het eigen bestaan', en dus altijd al voor het grijpen ligt. 'De wilde leeft in zichzelf; de maatschappelijke mens, die altijd buiten zichzelf is, kan alleen leven in de mening van anderen en hij ontleent, om zo te zeggen, het gevoel van zijn eigen bestaan alleen aan hun oordeel.' De maatschappelijke mens, gedreven door eigenliefde, kan alleen gelukkig zijn als hij in hoog aanzien staat bij anderen, als hij door hen gelukkig wordt geprezen wegens het bezit van uiterlijke goederen zoals rijkdom, roem of macht. In de maatschappij jaagt ieder voortdurend zulke goederen na, want er zijn altijd weer

De beschaafde mens kan, gedreven door eigenliefde, alleen gelukkig zijn als hij in hoog aanzien staat bij anderen

anderen die hij benijdt en tracht te overtreffen, omdat hij bang is dat ze gelukkiger zijn dan hijzelf.

De maatschappelijke, beschaafde mens kan nooit meer echt gelukkig zijn omdat hij is vergeten waar het ware geluk is te vinden. Toch denkt hij dat hij juist de wilden ongelukkig zijn. Maar hoe, vraagt Rousseau zich af, is dan te verklaren dat die wilden telkens weer weigeren om gelukkig te leren leven te midden van de Europeanen, terwijl talloze Europeanen vrijwillig hun toevlucht bij die volkeren hebben gezocht, en daar voor altijd willen blijven?

De 'gelukkigste en duurzaamste' periode in de geschiedenis was volgens Rousseau de tijd waarin de mensheid een evenwicht bewaarde tussen de 'luiheid van de primitieve toestand' en 'de onstuimige activiteit van onze eigenliefde'. Hij zou willen dat de hele mensheid daar was blijven stilstaan, zoals de indianen hadden gedaan. Alleen door 'een of ander rampzalig toeval, dat omwille van het algemeen belang nooit had moeten plaatsvinden', is die toestand van geluk weer verlaten.

Dat 'rampzalige toeval' vond plaats toen een of andere landbouwer over een stuk land dat hij had omheind beweerde dat het van hem was, en anderen zo onnozel waren om hem te geloven. In de natuurtoestand is de aarde van iedereen, maar nu werd zij verdeeld tussen landeigenaren. De eerste landeigenaar was volgens Rousseau niet alleen een bedrieger, maar ook 'de ware grondlegger van de civiele staatsburgerlijke maatschappij'; de gedachte van privé-eigendom zou namelijk leiden tot het ontstaan van staten, waarin dat eigendom door het recht werd beschermd. Nu was ook de kiem gelegd voor grote maatschappelijke ongelijkheid, voor het onderscheid tussen grootgrondbezitters en landloze boeren, tussen adel en het lagere volk, rijken en armen.

In de 'gelukkigste periode' toestand die Rousseau aanprijst werd dus al landbouw bedreven. Zij was al heel ver verwijderd van het primitieve, nog halfdierlijke oerstadium waarin de mensheid was begonnen. De indianen en andere wilden waren het product van een langdurig proces van ontwikkeling en vervolmaking. Rousseau beklemtoont dat de menselijke soort zich van de dierlijke soorten onderscheidt door haar *perfectibilité*, vervolmaakbaarheid. Als soort was zij naar zijn mening in de gelukkigste

periode al volmaakt geworden; daarna vond er alleen nog een ontwikkeling op individueel niveau plaats, die door toedoen van de eigenliefde leidde tot het verval van de soort.

Terug naar de natuur?

Rousseau is vaak in verband gebracht met de leuze 'terug naar de natuur', en je zou verwachten dat hij daar inderdaad voor pleit. Maar hij verzette zich juist fel tegen de lezers die veronderstelden dat hij de maatschappij wilde vernietigen en 'terugkeren naar de wouden om onder de beren te gaan leven'. Hij begreep dat de geschiedenis onomkeerbaar is.

Bovendien besepte hij dat de wilden uit het gelukkige stadium van de mensheid in één opzicht allerminst volmaakt waren. Morele ontwikkeling, voor Rousseau het allerbelangrijkst, bezaten ze nog nauwelijks. In dat opzicht waren ze met hun natuurlijke goedheid nog onnozel als kinderen. Ze konden geen kwaad doen

omdat ze het verschil tussen goed en kwaad nog niet kenden. Daarom waren ze 'goed zonder verdienste'. De ware goedheid, de morele deugdzaamheid, kan alleen worden bereikt door mensen die ook weten wat het betekent om kwaad te doen.

Deze ambivalente houding vinden we ook in *Émile of Over de opvoeding*, een pedagogisch werk dat zeer invloedrijk is geweest (ondanks de onthulling van Voltaire dat de schrijver geen van zijn eigen kinderen zelf had opgevoed, maar ze alle vijf naar een tehuis voor vondelingen had laten brengen). *Émile* is weliswaar een pleidooi voor een zo natuurlijk mogelijke opvoeding, ver van de verderfelijke invloed van de maatschappij, maar die opvoeding moet niettemin een voorbereiding zijn op het leven in die maatschappij. 'Er is een heel verschil, tussen de natuurlijke mens die in de natuurtoestand leeft en de natuurlijke mens die leeft in de toestand van de maatschappij,' schrijft Rousseau. 'Émile is geen wilde die naar de wildernis moet worden verbannen maar een wilde die gemaakt is om de steden de bewonen. Hij moet daar weten te vinden wat hij nodig heeft, profijt trekken van hun inwoners en daar leven, niet zoals zij, maar wel met hen.'

Émile is een pleidooi voor een zo natuurlijk mogelijke opvoeding, ver van de verderfelijke invloed van de maatschappij

Het maatschappelijk verdrag en de algemene wil

Nu is misschien beter te begrijpen dat Rousseau, die staat en maatschappij zo leek te haten, toch ook over dat onderwerp een boek schreef, *Het maatschappelijk verdrag*. De titel van het boek is ontleend aan een oude en wijdverbreide theorie, namelijk dat staten geen natuurproduct zijn maar berusten op een vrijwillige, rationele overeenkomst tussen een aantal mensen: zij besluiten zich onder één gemeenschappelijke overheid te scharen en zich te onderwerpen aan gemeenschappelijke wetten. Rousseau geeft een eigen draai aan deze theorie: het maatschappelijk verdrag staat bij hem in het teken van vrijheid en gelijkheid.

In de natuurtoestand zijn de mensen vrij in de zin dat ze hun eigen baas zijn, eigen rechter kunnen spelen en alleen hoeven te gehoorzamen aan wetten die ze zichzelf stellen. Maar door die natuurlijke vrijheid loopt iedereen ook voortdurend het gevaar dat anderen hem iets aandoen. Het maatschappelijk verdrag biedt de oplossing: voortaan beschermt de staat door middel van wetten en strafrecht de levens en goederen van zijn ingezetenen. Daartoe moeten de verdragspartners wel hun natuurlijke vrijheid opgeven, maar ze krijgen er een 'staatsburgerlijke vrijheid' voor terug, waarin volgens Rousseau ieder 'toch slechts aan zichzelf gehoorzaamt en even vrij blijft als tevoren'.

Dat kunststukje verklaart Rousseau met het begrip 'algemene wil'. De individuen die deelhebben aan het maatschappelijk verdrag verenigen zich daardoor tot een 'volk', en de algemene wil is de wil van dat volk. Hij is altijd gericht op het algemeen belang, niet op de privé-belangen van de individuen. Rousseau vat de algemene wil op als een soort gemiddelde van alle individuele 'willen' en belangen. Om zo'n gemiddelde mogelijk te maken moeten de onderlinge verschillen tussen de individuen binnen de perken blijven. Als er in een maatschappij onverzoenlijke tegenstellingen ontstaan tussen groeperingen, dan is een regering op grond van de algemene wil niet langer mogelijk, alleen een regering van de sterkste partij, die de andere onderdrukt. De algemene wil is niet zonder meer een ge-

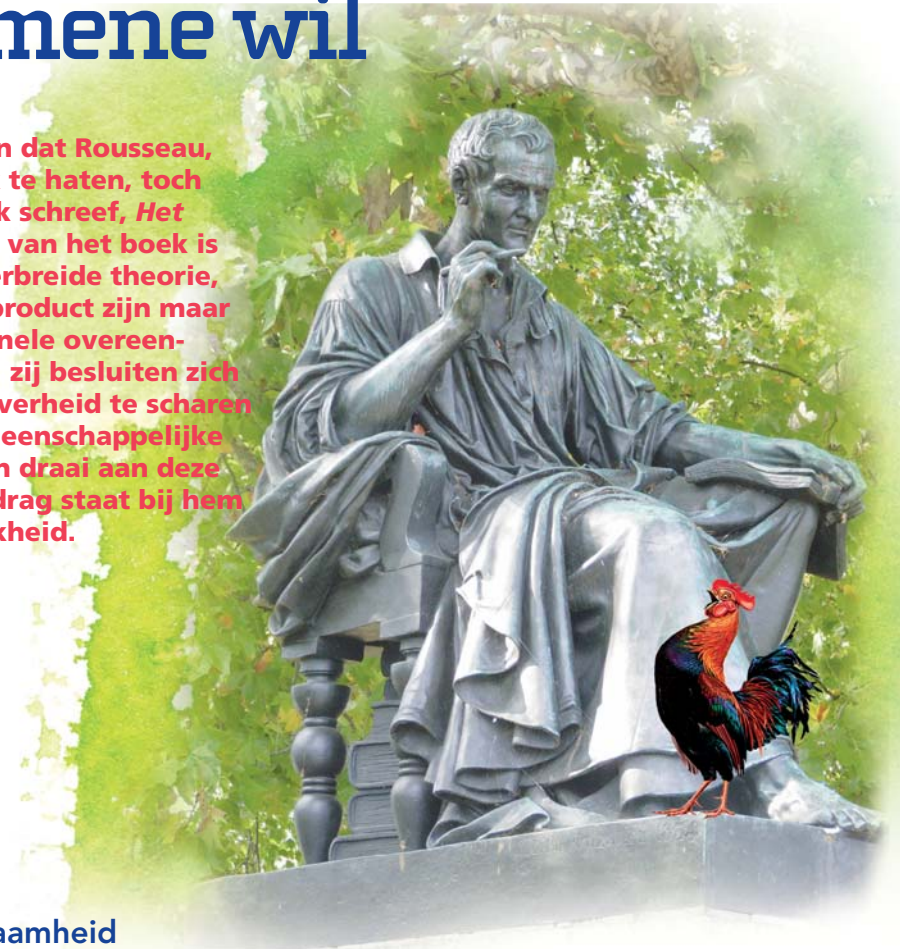
Gehoorzaamheid aan de wetten komt eigenlijk neer op gehoorzaamheid aan zichzelf

leer van de 'algemene wil' beroepen.

De wetten van de staat zijn de neerslag van de algemene wil van het volk en dienen dus het algemeen belang (of behoren dat te dienen). Alleen het volk zelf kan wetgever zijn. Ieders vrijheid wordt ingeperkt doordat hij de wetten moet gehoorzamen. Maar dat zijn ook zijn eigen wetten, omdat hij deel uitmaakt van het volk en deelheeft aan de algemene wil. Daarom komt gehoorzaamheid aan de wetten eigenlijk neer op gehoorzaamheid aan zichzelf. En wie zichzelf gehoorzaamt is vrij. Het maatschappelijk verdrag brengt met zich mee dat degene die de wetten overtreedt door de staat zal worden gedwongen ze te gehoorzamen, wat betekent dat hij zal worden 'gedwongen om vrij te zijn'. Staatsburgerlijke vrijheid wordt alleen mogelijk door onderdanig te zijn aan de wetten.

ven, maar ook een ideaal van gematigdheid. Totalitaire staten met een éénpartijstelsel hebben zich later ten onrechte op Rousseaus

Rousseau baseerde zijn gebruik van de term 'republiek' op de Latijnse oorsprong van het woord: *res publica*, 'staat' had ook de betekenis van 'algemeen welzijn' (zoals tot uitdrukking komt in de oude Nederlandse vertaling 'gemenebest'). Volgens de Franse Verlichtingsfilosoof Montesquieu is een republiek simpelweg elke staat die niet door een vorst wordt geregeerd, dus geen monarchie is. Deze definitie is nog steeds gangbaar, maar aangepast aan de moderne tijd: een republiek is een regeringsvorm waarin het staatshoofd geen vorst is (maar doorgaans een gekozen president). Daarom noemen we Nederland een monarchie. Maar dan wel een parlementaire monarchie, omdat de macht hier sinds het midden van de negentiende eeuw niet meer bij de koning berust maar bij het parlement, de volksvertegenwoordiging.

Volkssoevereiniteit

Ook op een andere manier speelt vrijheid een centrale rol in Rousseaus politieke filosofie. Hij verbindt de theorie van het maatschappelijk verdrag met de leer van de volkssoevereiniteit. Deze leer stamt al uit de middeleeuwen, maar werd nieuw leven geblazen als reactie op het succes van de tegengestelde leer, die van het absolutisme. Een van de invloedrijkste absolutisten was de Engelsman Thomas Hobbes, die stelde dat na de sluiting van een maatschappelijk verdrag de macht niet in handen van het volk blijft. Het volk draagt haar namelijk volledig en onvoorwaardelijk over aan een regering. De regering heeft volgens Hobbes absolute macht nodig omdat zij alleen zo kan zorgen voor binnenlandse vrede en veiligheid.

Rousseau was fel gekant tegen het absolutisme. Volgens hem behoudt het volk onder alle omstandigheden de soevereiniteit, dat wil zeggen het hoogste gezag in de staat. De regering wordt door de absolutisten ten onrechte als de soeverein beschouwd; in feite is zij slechts de dienaar van de soeverein, belast met de uitvoering van de wetten en de handhaving van de vrijheid. De regering krijgt haar macht in bewaring van het soevereine volk. Zij regeert uit naam van het volk, dat ten allen tijde het recht behoudt om deze macht in te perken, te wijzigen of terug te nemen.

De monarchie

De leer van de volkssoevereiniteit laat wel heel duidelijk zien hoezeer ideaal en werkelijkheid bij Rousseau uiteen konden lopen. Bijna alle landen van Europa waren destijds absolute monarchieën, waarin alle soevereiniteit bij de koning berustte. In Frankrijk was dat destijds Lodewijk de Vijftiende.

De gedachte van volkssoevereiniteit betekende dat het volk het recht had om zijn koning weg te sturen of zelfs de monarchie af te schaffen, een gevaarlijke opvatting in die tijd. Rousseau vond bovendien dat absolute monarchie, vaak 'despotie' genoemd, ook neerkwam op tirannie, omdat koningen in de praktijk alleen hun eigenbelang dienen, niet het algemeen belang. Ze waren vooral uit op hun eigen macht en rijkdom, en probeerden hun volk in een ellendige en onmondige toestand houden, zodat het zich niet tegen hen kon verzetten. Omdat absolute monarchie altijd erfelijk is, bestond ook nog eens voortdurend het gevaar dat er 'kinderen, monsters of zwakzinnigen' op de troon kwamen.

Een goede koning zou volgens Rousseau een koning zijn die louter met het oog op het algemeen belang regeert, daadwerkelijk een dienaar van het soevereine volk is en zich altijd aan de wetten van de staat houdt. Maar een dergelijke monarchie zou volgens hem eigenlijk een 'republiek' moeten worden genoemd, omdat daar het algemeen belang voorop staat.

In een absolute monarchie zijn er (behalve de koning) alleen maar onderdanen, maar in een republiek is ieder tegelijk onderdaan, voorzover hij is onderworpen aan de wetten van de staat, en staatsburger, voorzover hij deelheeft aan de soevereiniteit van het volk. Rousseau, zelf geboren in de republiek Genève, vond dat zijn Franse tijdgenoten zich ten onrechte *citoyen*, staatsburger, noemden.

Democratie en aristocratie

De republiek onderscheidt zich van de monarchie niet alleen door vrijheid maar ook door gelijkheid. In de absolute monarchie is de koning verheven boven het volk en boven de wet, als een haast goddelijke figuur. In de republiek is iedereen gelijk, en gelijkelijk onderworpen aan de wet. Regeerders doen er niets anders dan hun burgerplicht vervullen, zelfs als ze de koningstitel dragen. Ook na zijn *Verhandeling over de ongelijkheid* is Rousseau altijd afkerig gebleven van maatschappelijke ongelijkheid.

Volgens Rousseau is een volk niet langer vrij zodra het zijn macht overdraagt aan gekozen vertegenwoordigers. Tegenwoordig wordt weleens gezegd dat onze parlementaire democratie eigenlijk een soort aristocratie is, omdat het volk alleen maar eens in de paar jaar, bij de verkiezingen, zijn macht uitoefent en die voor de rest van de tijd uit handen geeft.

Vrijheid en gelijkheid zijn de slagwoorden van de democratie. Rousseau beschouwt democratie als de ideale regeringsvorm, zelfs te ideaal: 'Als er een volk van goden bestond, zou het democratisch geregeerd worden. Een zo volmaakte regering is niet weggelegd voor mensen'. Alleen in zeer uitzonderlijke omstandigheden zou democratie volgens hem mogelijk zijn: in een kleine staat, die zich kenmerkt door een sobere leefwijze, eenvoudige omgangsvormen en grote gelijkheid wat betreft stand en bezit.

Het zijn omstandigheden die tweeduizend jaar geleden bestonden in de Griekse stadstaat Athene, de bakermat van de democratie, maar die sindsdien in Europa niet of nauwelijks meer werden aangetroffen. Voor grote staten, zoals de Europese koninkrijken van zijn tijd, achtte Rousseau een democratisch stelsel onhaalbaar. We moeten niet vergeten dat destijds met 'democratie' niet onze parlementaire democratie werd

bedoeld maar de directe democratie, zoals die had bestaan in het oude Athene. Daar hadden alle (mannelijke) burgers toegang tot de volksvergadering, die de hoogste macht vormde. Het stelsel van de gekozen volksvertegenwoordiging, dat democratie tegenwoordig zelfs in de grootste landen mogelijk maakt, was nog niet uitgevonden.

Rousseau wees elke vorm van volksvertegenwoordiging trouwens op voorhand af, want de soevereiniteit, die bestaat in de algemene wil, laat zich volgens hem niet vertegenwoordigen. 'Op het ogenblik dat een volk zich vertegenwoordigers kiest, is het niet meer vrij; het is niet meer.' Hij beschouwde de gedachte van vertegenwoordiging als een overblijfsel uit de feodale standenmaatschappij van de middeleeuwen en wees erop dat zij in de 'republieken van de oudheid' nog geheel onbekend was.

Van die republieken koos Rousseau niet Athene als schoolvoorbeeld van een goed bestuur, maar haar aloude rivaal Sparta, dat

op aristocratische wijze werd geregeerd. Rousseau vatte aristocratie op in de letterlijke betekenis van het woord, als 'heerschappij van de besten'. Die besten waren in zijn ogen oudere mannen, die wijs waren geworden door ervaring. Zo'n aristocratie, die neerkomt op een 'gerontocratie' (heerschappij van de ouderen), is volgens hem de beste, meest natuurlijke regeringsvorm. En ook de oorspronkelijke, want in het begin werden de mensen geregeerd door familieoudsten of stamhoofden, zoals nog steeds bij de indianen. Deze natuurlijke aristocratie, zo leert Rousseau, ging later over in een aristocratie op grond van verkiezing, zoals in Sparta. Daar was de Gerontia of Gerousia, de raad der ouden, oor-

spronkelijk de hoogste macht (in de aristocratische republiek Rome ontstond een soortgelijke raad, de Senaat, van senex, oud). Van de erfelijke aristocratie, de heerschappij van de geboorteadel, moest Rousseau niets hebben.

In Sparta kwam de algemene wil volgens de filosoof prima tot zijn recht, omdat door wetgeving en staatsopvoeding de spanning tussen privé-belangen en algemeen belang er zo klein mogelijk werd gehouden. De burgers leerden van jongs af aan hun geluk hoofdzakelijk te zoeken

in het dienen van het algemeen belang. In de praktijk betekende dat vooral: het vaderland dienen als soldaat. Sparta was van alle Griekse stadstaten de meest oorlogszuchtige, maar dat laat Rousseau onvermeld.

Met zijn ideeën over vrijheid en gelijkheid was Rousseau een grote inspiratiebron voor de Franse Revolutie

Stichting Internationale Spinozaprijs

De Stichting Internationale Spinozaprijs kent elke twee jaar een prijs toe aan een wetenschapper of filosoof die een inspirerende bijdrage heeft geleverd aan het debat over ethiek en samenleving. De stichting stelt zich tot doel dit debat te stimuleren, in onderwijsinstellingen, politiek, in het bedrijfsleven en in de samenleving als geheel. Zo kan zij een bijdrage leveren aan de herbezinning op waarden en normen. De stichting is internationaal georiënteerd, omdat ethische vraagstukken door de globalisering meestal een wereldwijde reikwijdte hebben.

De naam van deze prijs, Spinozalens, verwijst naar het ambacht dat Spinoza uitoefende voor zijn levensonderhoud. De lenzen die Spinoza sleep voor microscopen of telescopen maakten het mogelijk dingen te zien die

gewoonlijk niet of nauwelijks zijn waar te nemen. De lens kan daarom ook symbool staan voor de scherpe, onderzoekende blik van de prijswinnaars, die nieuwe terreinen in de ethiek hebben verkend of nieuwe perspectieven op de menselijke samenleving hebben geopend. Daarbij laten zij zich leiden door dezelfde waarden die voor de filosoof Spinoza al zo belangrijk waren: redelijkheid, vrijheid en tolerantie.

In november 2012 wordt de zevende Spinozalens uitgereikt, aan de Franse filosoof **Pierre Rosanvallon**. Hij heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan het onderzoek naar de grondslagen en de geschiedenis van de moderne democratie. In zijn boek *La contre-démocratie* (de tegen-democratie) gaat hij in op ontwikkelingen die een bedreiging vormen voor de democratie in Europa, onder andere het afnemen van het vertrouwen in de politiek en de opkomst van populistische bewegingen.

De eerste winnaar was de Palestijn **Edward Said**, een literatuurwetenschapper en sociaal-politiek denker die vooral bekend is geworden door zijn studies naar het westerse kolonialisme en imperialisme. In 2002 werd de prijs in ontvangst genomen door de Israëlische filosoof **Avishai Margalit**, voor zijn politiek-filosofische studies. Twee jaar later ging de Spinozalens naar **Tzvetan Todorov**, een Bulgaar die in het begin van de jaren zestig het communistische regime van zijn land ontvluchtte en zich in Frankrijk vestigde. Daar maakte hij naam als literatuurwetenschapper en later als denker over belangrijke en actuele problemen van de mondiale samenleving, zoals racisme, totalitarisme, terrorisme en geweld. In 2006 is de prijs ontvangen door **Donna Dickenson**, een Amerikaanse juriste en politicologe die uit protest tegen de Vietnam-oorlog naar Engeland verhuisde. De onderscheiding is haar toegekend vanwege haar grote verdiensten op de gebieden van de medische ethiek en het medische recht. De vijfde Spinozalens werd in 2008 toegekend aan de Amerikaanse politieke filosoof **Michael Walzer**. Zijn uitgebreide oeuvre gaat over thema's als rechtvaardigheid, gelijkheid en pluralisme. Hij heeft ook veel geschreven over revolutie en oorlog. In 2010 kreeg de Amerikaanse socioloog **Richard Sennett** de prijs; hij heeft boeken geschreven over thema's als respect, de machteloosheid van het individu in de moderne samenleving en de beperkingen van het marktgerichte denken.

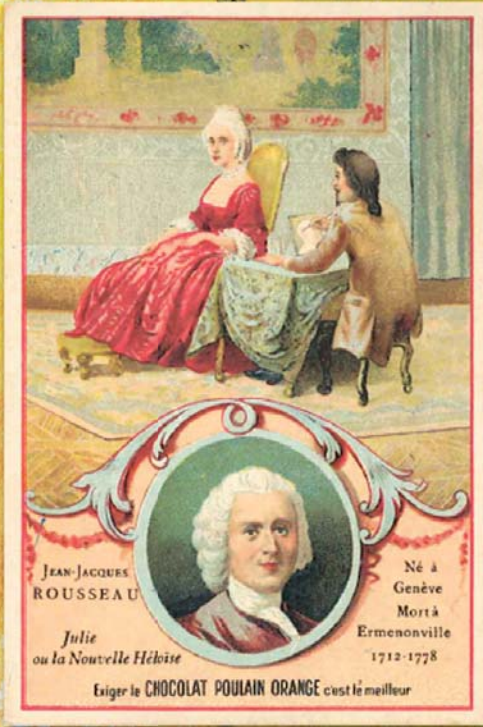
Meer informatie www.spinozalens.nl

Colofon

De **Rousseau Lesbrieff** 2012/2013 is een uitgave van de Stichting Internationale Spinozaprijs en bestemd voor gebruik in het voortgezet onderwijs.
Auteur: Dr. Hans Dijkhuis
Vormgeving: Henk Droog
Illustraties: Maartje de Sonnaville
Oplage: 11.000 exemplaren
© Stichting Internationale Spinozaprijs, Amsterdam
www.spinozalens.nl

Met dank aan: Institut français des Pays-Bas

De lesbrieff is mede mogelijk gemaakt door het Anthonia Bloemberg Fonds en het Prins Bernhard Cultuurfonds
www.cultuurfonds.nl

Rousseaus tijdgenoot Frederik de Grote, koning van Pruisen, noemde zich 'eerste dienaar van de staat'. Maar hij was zeker geen aanhanger van de volkssoevereiniteit. Hij was en bleef een absoluut vorst, een despoot, al wordt hij tot de 'verlichte despoten' gerekend. Die wilden wel sommige ideeën van de Verlichting realiseren, zoals algemeen onderwijs en een onpartijdig rechtsstelsel, maar het volk geen enkele politieke macht geven. Voor hen gold: 'alles voor het volk, niets door het volk.'

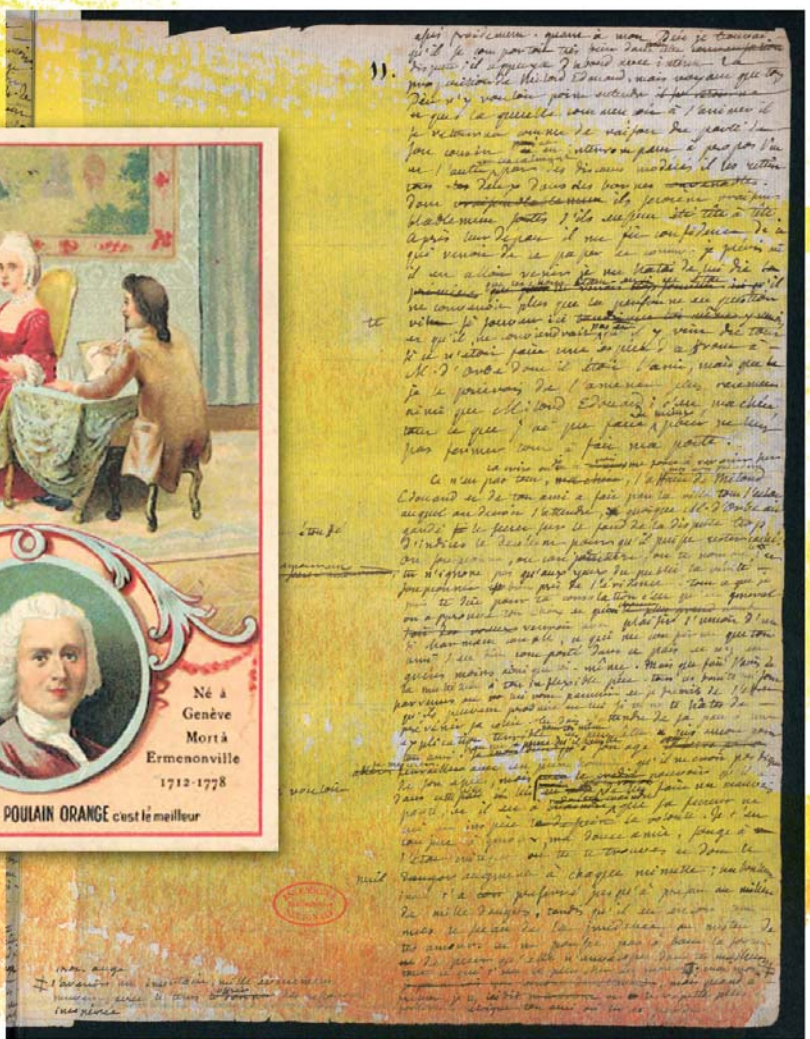
De laatste jaren

Door de Franse overheid werden de ideeën in *Émile* en *Het maatschappelijk verdrag* zo gevaarlijk geacht dat zij een arrestatiebevel tegen de schrijver uitvaardigde. Hij vluchtte naar Zwitserland, en vertrok een paar jaar later met de Britse filosoof David Hume en zijn vriendin Thérèse

se naar Engeland, waar hij begon te werken aan zijn grote autobiografie *Bekentenissen*. De vriendschap met Hume was niet bestand tegen zijn groeiende paranoia, en Rousseau keerde weer terug naar Frankrijk waar hij, aanvankelijk onder een schuilnaam, de laatste tien jaar van zijn leven doorbracht. Hij verdiende zijn brood met het kopiëren van muziekpartituren en schreef, uit behoefte aan erkenning en zelfrechtvaardiging, nog twee boeken over zichzelf en zijn ideeën: *Rousseau, rechter van Jean-Jacques* (ook *Dialogen* genoemd) en *Overpeinzingen van een eenzame wandelaar*. Dat laatste, onvoltooide boek begint met de verzuchting dat hij, 'de meest sociale en liefhebbende van alle mensen', met algemene instemming in de ban was gedaan en nu alleen op de wereld was, zonder naasten of vrienden. Hij overdreef, want tot zijn dood in 1778 had

hij vrienden en bewonderaars, en Thérèse was hem altijd trouw gebleven. De erkenning die Rousseau tijdens zijn leven miste, kreeg hij ruimschoots na zijn dood. Al een paar jaar later werden zijn verzamelde werken uitgegeven. Met zijn ideeën over vrijheid en gelijkheid was hij een grote inspiratiebron voor de Franse Revolutie, die elf jaar na zijn dood uitbrak. In de nadagen van die Revolutie werden zijn stoffelijke resten overgebracht naar het Pantheon in Parijs, een enorme eer, zeker voor iemand die nooit Fransman was geworden.

Vragen & opdrachten

Vragen

- 1 Hoe ziet Rousseau in *Over de ongelijkheid* het verschil tussen natuurlijk en beschaafd?
- 2 Hoe kunnen burgers volgens Rousseau zowel vrij als onderdanig zijn?
- 3 Koningin Beatrix heeft haar koningschap ooit de 'kroon op de republiek' genoemd. In welk opzicht kun je Nederland een republiek noemen?
- 4 Wat is het verschil tussen directe en parlementaire democratie?

Opdrachten

- 1 Is Rousseaus maatschappijkritiek uit *Over de ongelijkheid* ook nog van toepassing op de huidige tijd? Motiveer je antwoord.
- 2 De Nederlandse democratie gaat uit van het beginsel van vertegenwoordiging. Toch zijn er behalve de verkiezingen ook nog andere manieren waarop de burger rechtstreeks invloed kan uitoefenen. Welke zijn dat?
- 3 Iedere twee jaar wordt een prijs uitgereikt die Spinozalens heet. In deze lesbrieven (op blz. 6) worden de winnaars tot nu toe kort beschreven. Kies één van die winnaars uit en zoek gegevens over zijn of haar leven en werk. Probeer in je eigen woorden uit te leggen waarom je denkt dat de jury hem of haar de Spinozalens heeft toegekend. (Ongeveer 150 woorden)